

obsahovou stránku, jež hrála podstatnou úlohu z hlediska fundamentálních principů politického řádu. Zpochybňuje tak jednostranný pohled rádooby realistické teorie moci spatřující v těchto sporech jen politické machinace a boj o moc (jehož přítomnost samozřejmě nepopírá). Ať už s autorem sdílíme jeho perspektivu vycházející z aplikace modernizačního paradigmatu na státní socialismus či nikoli, každopádně, jak se zdá, je to epistemologická pozice umožňující upřednostnit analytický pohled před morálním argumentem.

Michal Kopeček

Angela Steidele, *In Männerkleidern. Das verwegene Leben der Catharina Margaretha Linck alias Anastasius Lagratinus Rosenstengel, hingerichtet 1721. Biographie und Dokumentation*, Köln-Weimar-Wien 2004, Böhlau Verlag, 250 s., ISBN 3-412-16703-7

Catharina Margaretha Linck není historikům a historičkám neznámá. V roce 1891 otiskl nervový lékař Franz Carl Müller část jejího spisu ve Friedrich's Blätter für gerichtliche Medizin und Sanitätspolizei.¹ Brigitte Eriksson přeložila začátkem 80. let 20. století Müllerem vydaný pramen, který nepřesně označila jako trial records, do angličtiny a zveřejnila ho ve zvláštním čísle Journal of Homosexuality.² Tyto dva články, které od sebe dělí devadesát let, jsou příznačné pro proměnu, kterou v této době prodělal vědecký přístup ke stejnopohlavnímu chování lidí v historii. Zatímco Müller hovořil v případě Cathariny Linck o „mužoženě“ („Mannweib“), nazvala Eriksson svůj článek *Poprava lesby v Německu v roce 1721*. Nyní věnovala tomuto v literatuře poměrně známému případu monografii literární vědkyně Angela Steidele. Nespokojila se však s jedním notoricky využívaným pramenem a podnikla – úspěšnou – archivní heuristiku a biografický výzkum; druhou část její knihy tak tvoří důkladná edice všech relevantních textů. Přesto je nutné poznamenat, že pramenem s největší vypovídací hodnotou, na němž Steidele v převážné míře buduje svůj výklad, zůstává Müllerem vydaný posudek berlínského kriminálního kolegia z roku 1721. Autorka ale především v první části nabízí z nejnovějšího stavu genderového bádání vycházející interpretaci života a jednání hlavní aktérky stejně jako dalších lidí a institucí, kteří přišli s tímto ve své době mimořádným osudem do kontaktu. Co se tedy přihodilo s Catharinou Margarethou Linck?

Titul knihy v duchu raně novověkých letáků sugeruje opovážlivý, smělý a společenské normy nerespektující život, který byl potrestán smrtí. Předmětem „pravdivého popsání podvodnice zemí a lidí“ se Catharina Linck ostatně stala bezprostředně po svém zatčení a výslechu. Angele Steidele však není nic vzdálenějšího než ukázat na odstrašující příklad osoby, která své okolí podvedla několikanásob-

1 FRANZ CARL MÜLLER, *Ein weiterer Fall von conträrer Sexualempfindung*, Friedrich's Blätter für gerichtliche Medizin und Sanitätspolizei 1891, s. 279-300.

2 BRIGITTE ERIKSSON, *A Lesbian Execution in Germany, 1721. The Trial Records*, Journal of Homosexuality 6/1980-1981, s. 27-40.

nou změnou genderové role, vyznání a místa pobytu, a tím se prohřešila proti dobovým představám o řádu a pořádku. Spíše naopak. Odhlédnouce od autorčina záměru a jejího naplnění však zůstává skutečností, že zajímavost a brizance každého takového „pravdivého příběhu“ spočívá právě ve zpochybnění a současně v artikulaci těchto představ a manévrovacího prostoru jednotlivce. Soudní projednávání a posuzování případu Cathariny Linck tak například dalo podnět k úvahám, do jaké míry a za jakých okolností může být pojem sodomie použit pro označení stejnopohlavních (sexuálních) styků mezi ženami.

Angela Steidele detailně líčí životní osudy hlavní protagonistky. Poté, co Catharina Margaretha Linck opustila sirotčinec Augusta Hermanna Franckeho v Glause u Halle, živila se nějakou dobu v textilních řemeslech. Když se později přidala k radikálně pietistické novokřtěnecké sektě, měla za sebou již jednu výměnu ženských šatů za mužské. Jako muž se Catharina nechala v sektě pokřtít na jméno Anastasius Lagrantinus Rosenstengel. Po svém neúspěšném prorockém působení v sektě se – v ženských šatech – vrátila zpátky do Halle. V roce 1705 začala její dráha vojáka. Až do roku 1711 se pod různými mužskými jmény účastnila polních tažení v Brabantu a německých zemích. To že odhalila své ženské pohlaví, jí přitom zachránilo život, když měla být oběšena pro dezerci.

Vojenský život Catharinu údajně natolik zocelil, že po svém opětovném návratu do Halle vystupovala na veřejnosti tu v ženských, tu v mužských šatech a rolích. Svůj mužský status stvrdila roku 1717 v Halberstadtu tím, že si coby Anastasius Lagrantinus Rosenstengel vzala za ženu Catharinu Margarethu Mühlhahn. Zvláště pod podezíravým pohledem matky se však starost o hmotné zajištění manželky a sebe samé ukázala být těžší, než si Linck možná myslela. Dočasnou podporu poskytl mladému páru pobyt v jezuitské koleji v Münsteru v roce 1719/1720, který byl „vykoupen“ konverzí ke katolicismu, tedy novým křtem a sňatkem. Z téhož subsistenčního důvodu konvertovala Linck v květnu 1720 v Helmstedtu k luterství a ve spojitosti s tím byla počtvrté pokřtěna. Catharině se nicméně nakonec nepodařilo odvést svou manželku z halberstadtského domu její matky – během nastalé hádky bylo naopak odhaleno její ženské pohlaví a ona sama byla předána městské justici; do vězení se dostala i Catharina Mühlhahn. Proces, který autorka ukotvuje do soudobých právních souvislostí, trval téměř rok a půl a na jeho konci potvrdil pruský král Fridrich Vilém pro Catharinu Linck trest smrti a pro její ženu trest káznice. K deseti zastávkám na životní dráze obou žen připojuje Angela Steidele závěrečnou úvahu nad „transidentitou a homosexualitou“ v raném novověku, v níž shrnuje svůj výklad motivací hlavní hrdinky.

Autorka našla stopy Cathariny Linck v nejrůznějších druzích pramenů, od matric přes kriminální akta až po zmíněný pamflet („pravdivé popsání“). Tam kde chyběly bezprostřední doklady (např. u pobytu v sirotčinci nebo v případě vojenské kariéry), si pomohla paralelami z jiných pramenů nebo ze sekundární literatu-

ry. Dojmem, že jednání Cathariny Linck a její motivy jsou výborně doloženy, by se čtenář či čtenářka nicméně neměli nechat klamat. Jakkoli se o ně zpráva berlínského kriminálního kolegia těsně opírá, výslechové protokoly se nedochovaly. Ale i kdyby tomu tak nebylo, nepředstavují soudní akta bezproblémový zdroj informací. Autorka se jimi zabývá až v kapitole o inkvizičním procesu, ještě více však překvapuje, že de facto neanalyzuje jejich vypovídací schopnost. Přitom by se jen pro raný novověk mohla opřít o četné studie z posledních desetiletí.³

Vyjádření samotné Cathariny Linck, z nichž bychom mohli usuzovat na motivy jejího jednání, se i v podobě přefiltrované dobrozdáním z roku 1721 omezují na minimum. Z jejího života tak, jak je možné jej rekonstruovat z perspektivy soudního vyšetřování, je přesto zřejmé, že záměna oděvu, resp. rolí na jedné a (manželský) svazek a sex se ženou na druhé straně spolu úzce souvisely a vycházely z Catharininy stejnopohlavní touhy. „Stejnopohlavní“ však ještě neznamená „lesbický“ nebo „homosexuální“, zvláště zohledníme-li přínos sociálního konstruktivismu pro gender historii, případně dějiny pohlaví.⁴ Steidele ale přenáší to, k čemu dospěla v závěru,⁵ na první stránky své práce a konstruuje Catharinu Linck od počátku jako ženu s lesbickou touhou.⁶ Proti tomuto pokusu zachytit a pochopit jednání hlavní postavy by nebylo co namítat, kdyby se tak z víceméně ahistorického lesbického založení nestával univerzální výkladový model téměř pro všechno konání Cathariny Linck. Tato perspektiva nicméně prochází celou knihou, projevuje se v hodnotících přívlastcích („oblékla opět své oblíbené kalhoty“)⁷ stejně jako v označení švédské královny Kristiny coby stejně založené, resp. Catharininy „duchovní sestry“.⁸ Interpretační balancování tak ne vždy přispívá k věrohodnosti

3 Namátkově WOLFGANG BEHRINGER, *Gegenreformation als Generationenkonflikt oder: Verhörsprotokolle und andere administrative Quellen zur Mentalitätsgeschichte*, in: Ego-Dokumente. Annäherungen an den Menschen in der Geschichte, hrsg. von Winfried Schulze, Berlin 1996, s. 276-293, zvl. s. 276-278, 282-284; ANDREA GRIESEBNER, *Konkurrierende Wahrheiten. Malefizprozesse vor dem Landgericht Perchtoldsdorf im 18. Jahrhundert*, Wien-Köln-Weimar 2000, s. 113-118.

4 O „těžkých zásadách“ sociálního konstruktivismu hovoří FRANZ X. EDER, *Die Historisierung des sexuellen Subjekts. Sexualitätsgeschichte zwischen Essentialismus und sozialem Konstruktivismus*, Österreichische Zeitschrift für Geschichte 5/1994, s. 311-327. Ke sporu mezi esencialismem a konstruktivismem z hlediska dějin (homo)sexualit srov. BERND-ULRICH HERGEMÖLLER, *Einführung in die Historiographie der Homosexualitäten*, Tübingen 1999, s. 43-53. Českému publiku tento spor částečně přiblížil MARTIN C. PUTNA, *Veselá věda aneb Alternativy uvnitř alternativy (Kritický nástin soudobé vědecké rozpravy o homosexualitě)*, Souvislosti 14/2003, č. 4, s. 120-159, zde s. 139-142 (Esencialismus nebo konstrukcionismus).

5 ANGELA STEIDELE, *In Männerkleidern. Das verwegene Leben der Catharina Margaretha Linck alias Anastasius Lagrantinus Rosenstengel, hingerichtet 1721. Biographie und Dokumentation*, Köln-Weimar-Wien 2004, s. 146, pokud termínem „lesbický“ označujeme specifickou touhu, „kann Catharina Margaretha Linck als lesbisch begehrende Frau beschrieben werden“.

6 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 31.

7 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 67.

8 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 82-83.

autorčiných tvrzení: charakteristickým příkladem je výklad jména Anastasius Rosenstengel, které Steidele pokládá za „příliš ironicky obmyslné“, „než aby mohlo vzniknout náhodou“.⁹ Jeho volbou chtěla Linck údajně v nadsázce potvrdit svou novou (mužskou) identitu a totéž mělo platit pro její další příjmení Beuerlein, Hubsch oder Wannich.¹⁰ Autorka však nijak přesvědčivě nedoložila, zda interpretace jména Anastasius Rosenstengel jakožto znovupovstálého/znovuzrozeného muže a zároveň ženského (Rose) a současně penetrujícího mužského pohlavního orgánu (Stängel) nepředstavuje pouze moderní vzdělaneckou konstrukci, či zda se naopak mohla zrodit i v hlavě Cathariny Linck.

Rovněž svatba v roce 1717 je důsledně nahlížena jako spojení dvou spolu srozuměných a po sobě toužících žen. Catharině Mühlhahn, snažící se před soudem prezentovat jako podvedená oběť, Steidele nevěří, její lesbickou identitu naopak naznačuje rétorickou otázkou, zda již dříve „měla něco se ženami“.¹¹ Pozdější konfrontaci, při níž obě obviněné vypovídaly o svých intimních kontaktech, vidí Steidele důsledně jako sebeobhajobu Cathariny Mühlhahn; z jejích slov však přitom vůbec nevyplývá, že by sex s jinou ženou přiznala (nýbrž spíše naopak).¹² Vědomé „spolupachatelství“ podvedené ženy, které zde Steidele konstruuje, se do jisté míry podobá diskusím o Betrandě de Rols z *Návratu Martina Guerra* Natalie Zemon Davis. Ty však byly vedeny v nepoměrně těsnějším sepětí s prameny a dobovým chápáním.¹³

Na rozdíl od toho Steidele esencialisticky pracuje s vysloveně moderním pojetím lásky a touhy, které zásadně určovaly život a rozhodování jejích postav. V mých očích se takový přístup stává problematickým tehdy, když se toto pojetí implicitně předpokládá u aktérů samých, resp. když jsou aktéři teleologicky spojování s pozdějším vývojem. V recenzované knize se to projevuje např. u autorčiny konfrontace Cathariny Linck a jejího nejvyššího soudce, pruského krále Fridricha Viléma.¹⁴ Steidele se údajnými homoerotickými sklony panovníka zabývá nejen proto, aby konstatovala, že neměly s dobovým pojetím sodomie nic společ-

9 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 37.

10 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 57; jméno Beuerlein mělo poukazovat na Catharinin původ z nižších společenských vrstev, příjmení Hubsch pak zase mohlo souviset s jejím vzhledem a přízvukem Wannich jako by se dotazovalo po identitě nositele/nositelky: „Wann ich? Wann bin ich?“

11 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 70-73.

12 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 101.

13 ROBERT FINLAY, *The Refashioning of Martin Guerre*, *The American Historical Review* 93/1988, s. 553-571; NATALIE ZEMON DAVIS, *On the Lane*, *The American Historical Review* 93/1988, s. 572-603. Jako oběť podvodu se v roce 1477 v procesu s Katherinou Hetzeldorfé prezentovala i Else Mutter, jakkoli jedna část její výpovědi opravňuje k domněnkám, že znala biologické pohlaví své partnerky – srov. HELMUT PUFF, *Weibliche Sodomie. Der Prozeß gegen Katherina Hetzeldorfé und die Rhetorik des Unausprechlichen an der Wende vom Mittelalter zur frühen Neuzeit*, *Historische Anthropologie* 7/1999, s. 364-380, zde s. 369-370. Autor s odvoláním na literaturu konstatuje, že v raném novověku sexuální partnerky „žen v mužských šatech“ často neznačily ženské pohlaví svých „manželů“.

14 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 130n.

ného, nýbrž aby pointovaně uzavřela, že král a jeho poddaná by se na konci 19. století ocitli v podobných kategoriích. V případě Linck si sice soudci lámali hlavu nad definicí sodomie, o níž bylo možné podle jistých výkladů hovořit pouze při penetraci a výronu semene; celý případ se nicméně pohyboval uvnitř dobového interpretačního rámce, v němž se tento delikt vymezoval na základě činů a nikoli na podkladě touhy nebo sociability.¹⁵

Angela Steidele v celé své knize usiluje o identifikaci všech objevivších se osob a o vysvětlení (terminologických) zvláštností raně novověkého soudnictví. Kontextualizace nicméně také znamená pokusit se v předindustriálních stavovských společnostech pochopit „nemoderní“ rysy, například sociální (genderovou) nerovnost nebo užití násilí v trestním procesu.¹⁶ Takovému pochopení je však autorka poměrně vzdálena, když např. skutečnost, že ženy nebyly připuštěny k armádní službě, a nemohly se tudíž stát ani dezertérkami, označuje jako „pohrdání ženami“.¹⁷ Usilovné hledání rebelů (a rebelek) proti společenským normám mnohdy zakrývá pohled na to, co vše tyto osoby měly společného právě se společnostmi, vůči nimž se vymezovaly, či spíše proti nimž je stavíme.

Na to, jak otevřená je autorka alternativním výkladům, poukazují také některé, celkově nečetné chyby: výpověď Cathariny Mühlhahn o „koženém instrumentu, předaném její matkou“, tedy o dildu/umělém penisu,¹⁸ tak mohla být podle Steidele rovněž pokusem zatáhnout matku do celé záležitosti jako komplice a pomstít se jí. Přitom nešlo ani o pomstu, ani o nedorozumění, nýbrž o pouhé promísení časových rovin, jež lze v raně novověkých soudních spisech nalézt častěji; Mühlhahn se divila dildu, který její matka předala nikoli své dceři a Catharině Linck, nýbrž až později, po odhalení, městskému soudu.

15 Jeden z nejstarších dokladů užití pojmu „sodomie“ pro sexuální styk mezi ženami uvádí H. PUFF, *Weibliche Sodomie*, s. 376, k roku 1444. Hrdelní řád Karla V. z roku 1532 definoval sodomii v článku 116 obecně jako „smilstvo proti přírodě/přirozenosti“, které páchá člověk se zvířetem, muž s mužem nebo žena s ženou – srov. GUSTAV RADBRUCH, ARTHUR KAUFMANN (Hg.), *Die Peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V. (Carolina)*, Stuttgart 1975⁶, s. 81. Nepřirozeným užitím pohlavních orgánů, resp. stykem pouze za účelem rozkoše, vymezuje sodomii Zedlerův lexikon; JOHANN HEINRICH ZEDLER, *Grosses vollständiges Universal-Lexikon aller Wissenschaften und Künste*, díl 38, Leipzig-Halle 1743, col. 328-335. Zedler zde snaží názory, podle nichž se člověk může dopustit sodomie sám se sebou, se zvířetem či s jiným člověkem téhož nebo i opačného pohlaví (pokud se sex děje nepřirozeným způsobem, resp. neslouží plazení). Vedle této široké teoretické definice však např. seznam indicíí, vycházející z právních kodifikací a praxe (col. 330-331), pracuje převážně s užším modelem „společensky nadřazený starší svůdce/agens – svedený chlapec/patients“. Řádově nižší výskyt případů ženské sodomie vedl v literatuře k tezi o beztrestnosti ženské stejnopohlavní sexuality ve středověku a raném novověku.

16 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 95: „Aus der Sicht des modernen Strafprozesses erscheint der Inquisitionsprozess u.a. auch deswegen fragwürdig, weil er die Folter als Mittel der Strafrechtspflege zuließ.“ Dále s. 160, pozn. 17.

17 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 53.

18 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 99.

Když Steidele mluví o koženém dildu, tvrdí s odvoláním na Rudolfa Dekkera a Lotte van de Pol, že to byl „velmi rozšířený předmět, který používaly i jiné ženy v mužských šatech“.¹⁹ Na citovaném místě se – odhlédnouce od rohů nebo stříbrných trubíc k močení – nicméně mluví pouze o samotné Catharině Linck a poté nejvýše o třech jiných ženách.²⁰ Všeobecnému zjištění těchto autorů, že transvestitismus žen a s tím spojená změna sociální role nebyly v raném novověku nic nepředstavitelného, lze jen přisvědčit, Steidele však toto místo reprodukuje obráceně: nikoli „muži převlečení za ženy“,²¹ jak píše, nýbrž „ženy převlečné za muže“ nebyly „kuriózní izolované případy“.²²

Spíše coby doplnění zmiňme ještě jeden element, z něhož Catharina Linck stavěla svou identitu muže, resp. ženicha: „Guttenburg“ u Prahy, který uvedla jako místo původu svého údajného otce Cornelia Josepha Rosenstengela, nemusel být úplně vymyšlený, jak předpokládá autorka, neobeznámená s českými reáliemi; jako předloha mohla sloužit Kutná Hora/Guttenberg. Tomu, že Catharina Linck skutečně čerpala ze zkušeností ze své cesty Čechami v roce 1703, nasvědčuje i povolání otce, které udala – hornický hejtman. Nejednalo se tedy pouze nebo vůbec o odkaz na povolání zemřelého tchána Johanna Joachima Mühlhahna, který by měl jakoby stvrzovat sounáležitost obou žen.²³

Příběh Cathariny Margarethy Linck plasticky ukazuje hranice a sémantiku raně novověkého genderového uspořádání a zároveň prostory pro individuální jednání na jeho okraji. Chtít je zachytit moderními pojmy, jako je homosexualita, vždy nepřispívá k jejich lepšímu pochopení. Steidele se v životním osudu hlavní postavy soustřeďuje na „četné odchylky, které mohou být chápány jako prehistorie [Vorgeschichte] pozdějších konceptů lesbické existence“.²⁴ Hledá tedy záchytné body pro svou hypotézu, že komplexní homosexuální identita se začala utvářet již před foucaultovským obratem pozdního 18., resp. 19. století.²⁵ Někdy přitom užívá představ, které byly v dějepisectví posledních let přinejmenším zpochybněny, jako např. o pozemkové připoutanosti tzv. čtvrtého stavu.²⁶ Jinakost Cathari-

19 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 50.

20 RUDOLF DEKKER, LOTTE VAN DE POL, *Frauen in Männerkleidern. Weibliche Transvestiten und ihre Geschichte*, Berlin 1990, s. 28.

21 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 29.

22 R. DEKKER, L. VAN DE POL, *Frauen in Männerkleidern. Weibliche Transvestiten und ihre Geschichte*, s. 12.

23 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 71n.

24 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 147.

25 Mimo jiné srov. MICHEL FOUCAULT, *Dějiny sexuality*, díl 1: *Vále k vědění*, Praha 1999, s. 53. Někteří badatelé (Trumbach, Hekma, van der Meer) umísťují „genderovou revoluci“ již na konec 17. století – stejnopohlavní svazky podle nich přestaly být od této doby založeny na nerovnosti rolí; ve velkých městech severozápadní Evropy (např. v Nizozemí kolem roku 1730) se začala utvářet homosexuální subkultura; THEO VAN DER MEER, *Sodomy and the Pursuit of a Third Sex in the Early Modern Period*, in: *Third Sex, Third Gender. Beyond Sexual Dimorphism in*

ny Linck, kterou Steidele dovozuje z její neusedlosti, resp. jejího zdánlivého bezdomovectví, nemusela být v příčinném vztahu s její stejnopohlavní touhou. Její slova „i tak by zůstala stejná – sie bliebe doch dergleichen“ jako argument pro takovou domněnku nedostačují. Před přílišným zdůrazňováním homosexuální touhy coby jediného motivu jednání mohlo autorku uchránit také srovnání s jinými „ženami v mužských šatech“. Příběh Cathariny Margarethy Linck by podobným historicky přiměřenějším přístupem získal na věrohodnosti.²⁷

Pavel Himl

Culture and History, (ed.) Gilbert Herdt, New York 19962, s. 137-212. Méně známý případ lesbické identity (a transvestitismu) z maďarského venkovského prostředí z roku 1793 uvádí ISTVÁN GYÓRGY TÓTH, *Legale und illegale Sexualität der ungarischen Bauern im 18. Jahrhundert*, in: *Privatisierung der Triebe? Sexualität in der Frühen Neuzeit*, hrsg. von Daniela Erlach, Markus Reisenleitner, Karl Vocelka, Frankfurt am Main 1994, s. 321-332, zde s. 329: obviněná osoba ženatá s jednou Cikánkou. Mám v sobě povahu [Natur] muže a ženy, ale nikdy jsem nemilovala muže, vždy jsem milovala ženy.“ O možnostech vyjádření stejnopohlavní touhy v raném novověku uvažuje také JUDITH C. BROWN, *Schändliche Leidenschaften. Das Leben einer lesbischen Nonne in Italien zur Zeit der Renaissance*, Stuttgart 1988, zejm. s. 141-146.

26 A. STEIDELE, *In Männerkleidern*, s. 147.

27 Původní německá verze této recenze vyšla v internetovém recenzním časopise www.sehepunkte.de.